

УДК 745.5

doi: 10.15421/171750

Синтез добра і краси петриківського розпису

Т.А. Гарькава

*Aries_design@mail.ru**Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
49010, Дніпро, пр. Гагаріна, 72*

У статті розглянуто петриківський декоративний розпис як унікальний прояв української народної культури, визнаний на світовому рівні як нематеріальна культурна спадщина людства, у контексті його філософських засад.

Ключові слова: петриківський декоративний розпис; українська народна культура; філософські засади; природоцентризм; каллокагатія

Synthesis of goodness and beauty of Petrikivsky decorative painting

Т.А. Harkava

*Aries_design@mail.ru**Oles Honchar Dnipro national university,
72, Gagarin Ave., Dnipro, 49010, Ukraine*

Petrykivsky decorative painting as a unique manifestation of Ukrainian national culture has been studied in the article. This painting is recognized all over the world as an intangible cultural heritage of humanity in the context of its philosophical principles. Petrykivsky decorative painting by its basis — murals, reaches Tripoli and puts the Ukrainian culture among the ancient cultures of the world. At various stages of ethnos' existence, Ukrainian folk decorative art was an important part of the spiritual life and reflected its identity, ensuring the continuity of spiritual connection between generations. Motives of Petrykivka decorative painting describe the local flora and fauna and the local historical tradition. Folk artists get their inspiration from the mother nature, traditional for the Ukrainian people worship to Mother-land and all beautiful things, which are created by it. However, Petrykivsky decorative painting is not a direct reflection of natural motifs. World, created in paintings, is the product of the imagination of folk artist. Calocagathia (synthesis of beauty and goodness) of Petrykivsky school is seen in high spiritual and moral culture of the Ukrainian people, in their pursuit to improve the space of their life, to perpetuate the generous beauty of the world by the love to beauty and goodness in all its forms using a variety of colors and patterns.

Keywords: Petrykivsky decorative painting; Ukrainian folk culture; philosophical principles; Environmental centrism; Calocagathia

Синтез добра и красоты петриковской росписи

Т.А. Гарькава

*Aries_design@mail.ru**Днепро́вский национальный университет имени Олеся Гончара,
49010, Днепр, пр. Гагарина, 72*

В статье рассмотрена петриковская декоративная роспись как уникальное проявление украинской народной культуры, признанная на мировом уровне как нематериальное культурное наследие человечества, в контексте его философских основ.

Ключевые слова: петриковская декоративная роспись; украинская народная культура; философские основы; природоцентризм; каллокагатия

Всесвітнє визнання петриківський декоративний розпис офіційно отримав 15 грудня 2013 року, коли ЮНЕСКО було занесено його до репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства. Сприяла такому широкому визнанню творчість українських народних майстрів самобутнього декоратив-

ного розпису, який за місцем концентрації осередків називається (сел. Петриківка на Дніпропетровщині) петриківським. Зростає загальний інтерес до українського народного декоративно-прикладного мистецтва, яке ґрунтується на духовних традиціях, висвітлює естетичні вподобання, звичаєво-обрядові, етично-мо-

Цитування даної статті: Гарькава Т. А. Синтез добра і краси петриківського розпису / Т. А. Гарькава // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 3(143). – С. 110-113.

Citation of this article: Harkava, T.A., 2017. Syntez dobra i krasny petrykivs'koho rozpysu [Synthesis of goodness and beauty of Petrikivsky decorative painting]. Scientific and theoretical almanac «Grani» 20; 3(143), 110-113. doi:10.15421/171750 (in Ukrainian).

Peer-reviewed; approved and placed: 04.02.2017

ральні переконання українського народу та є важливою складовою як національної, так і світової культур. Історичні зміни приходять з новим поколінням, його іншим знанням, розумінням та баченням світу. Покоління будь-яких спільнот живуть переважно філософсько, сформованою його попередниками. Так є внаслідок світоглядної інерції. Покоління української спільноти навіть інерцію думки набували з чужих джерел – писати історію власної тисячолітньої культури з часу «прокляття» І. Мазепи було важко і небезпечно.

Звідси зрозуміло доволі пізній час появи перших публікацій про українську культуру, яка в критичні моменти нашої історії документувала нашу національну самобутність. На нашу думку, першими в сенсі культурознавства були розвідки Миколи Костомарова «Дві руські народності» (1876) та Івана Нечуя-Левицького «Світогляд українського народу» (1876). Однак ці праці висвітлювали тільки деякі аспекти життя українського народу та його етнопсихологічні особливості. Першим, хто науково підійшов до цілого комплексу української культури, був Михайло Грушевський у своїй десяти томній «Історії України-Руси» (т.І. Львів, 1898 – т.Х. Київ, 1937). Хронологічно черговим важливим дослідженням стала праця Івана Огієнка «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу» (1918), де надана важлива інформація про розвиток української культури у межах I – XIX ст.

Праці радянських дослідників української культури А. Козаченка («Українська культура, її минулина і сучасність», 1931 р.), М. Марченка («Історія української культури з найдавніших часів до середини XVII ст.», 1961 р.), Н. Глухенької («Петриківські декоративні розписи», 1965 р.), О. Тищенко («Декоративно-прикладне мистецтво східних слов'ян і давньоруської народності», 1983 р. та інших відзначаються тенденційністю і вузькопроблематичністю.

У час державної розбудови України, коли кайдани з розуму зняті, кожен відчуває потребу звернення до джерел. «Пізнай себе» - кредо поведінки, висунуте Григорієм Сковородою, - одне з найважливіших завдань після тривалого часу приховування істини про глибину і суть української культури, нав'язування стереотипу її вторинності.

Нині спостерігається піднесення інтересу до вивчення і дослідження українського народного мистецтва (Р. Захарчук-Чугай, Є. Антонович «Українське народне декоративне мистецтво» [2], М. Семчишин «Тисяча років української культури» [7], М. Кириченко «Український народний декоративний розпис» [3], колективна історико-етнографічна монографія «Українці» за науковою редакцією А. Пономарьова [9] та інші).

Однак звернення до петриківського декоративного розпису в основному обмежується його популяризацією шляхом видання альбомів репродукцій творів петриківчан, часом із невеликим екскурсом до життєпису народних майстрів [6; 8], главою книги [5], стислим викладом [3; 7].

Існування лагуни у дослідженні петриківського декоративного розпису, його визнання на високому світовому рівні вимагає і зобов'язує до глибоких досліджень цього феномена.

Одним із першочергових завдань у низці проблем із дослідження петриківського декоративного розпису

– яскравого представника українського народного декоративно-прикладного мистецтва - стоїть завдання розкриття філософських засад розпису як явища світової культури, що і є метою даної статті.

Народна декоративна творчість в Україні - це живе явище філософії національного духу, про що свідчить зростання інтересу до її вивчення науковців різних галузей науки: це і жива, побутуюча сторінка у всесвітній книзі народної культури.

Саме поняття «культура» належить до складних філософських понять так, як і саме життя, якому вона є своєрідним рефлексом. Означена система «культура» - це складний процес вдосконалення світу довкола нас і світу в нас самих, творення і плекання цінностей духовного і матеріального характеру [7].

Національна культура – це культура суспільна, тобто культура точно означеної людської спільноти; це групова культура, проте вона одночасно індивідуальна в тому смислі, що відрізняється у своїй конкретності від інших національних культур. І в такому смислі від прадавніх часів існувала і існує українська національна культура, яка має свою предметність. Ця культура, це не що інше, як знання, розвиток і передача всього того найкращого, що було створене в Україні, про життя і його одвічні істини.

Українське народне декоративне мистецтво – унікальне явище національної культури. Воно завжди правдиво показувало світові життя нації, її духовне багатство, рівень культури, творчі сили і здібності, енергію, виступало як феномен незнищеності [2]. Конкретні історико-соціальні чинники зумовлювали періоди спадів і піднесення народної творчості, однак ніколи не підтверджувалася думка стосовно відмирання народного мистецтва, загибелі традицій. Поки існує земля, а людина працює на ній, доти житиме народне мистецтво. Завжди взаємозумовлені поняття: Земля – Природа – Людина – Мистецтво.

Народне декоративне мистецтво розглядається як важлива художньо-декоративна цінність, що виконує численні функції: пізнавальну, естетичну, комунікаційну, виховну тощо. У цьому сенсі важливе усвідомлення народної естетики, яка має традиції й особливості. Багато дечого ми не знаємо про народні художні впадобання, ідеали, поняття краси, моральної чистоти. Інколи важко зрозуміти стійкі системи багатоклірного розпису, абстрактність форм тощо. Звідси – важливість поліфункціонального дослідження народного мистецтва, мислення людей, їхнього світосприйняття, фантазування, опоетизування і творення.

В умовах України класичне народне мистецтво головним чином є мистецтвом селянським. Чи створювалося воно професіоналом-ремісником, чи становило частину господарського життя – завжди було складовою натуральної творчості в тому значенні, що базувалося на місцевій природній сировині, традиційних прийомах її обробітку, оригінальній місцевій технології [9]. Художні вироби, успадковані від попередніх поколінь, поступово оновлювалися відповідно до нових естетичних та етичних норм общини. Своєрідність декоративного розпису обумовлена особливістю розвитку України, її природними умовами. Твори декоративно-прикладного мистецтва в тій чи іншій мірі відображають культурний рівень українського народу

відповідного історичного періоду. Так, вчені археологи за оздобленням архітектурних знахідок майже безпомилково визначають епоху та приналежність конкретному етносу.

Як представник декоративного розпису петриківський розпис сягає своїм корінням – стінописом – Трипілля (V – II тис. до н.е.), що ставить українську культуру однією з найперших у ряду найдавніших культур світу. Важливі висновки дослідників про місцеві етнічні корені трипільської культури – вона не була прийшлою, а мала свої автохтонні джерела. Високий мистецький рівень прикладного мистецтва, орнаментального оздоблення, створеного нашими пращурами, продовжував існувати після трипільської доби. Є свідчення, що язичницькі й князівські будівлі розписувалися розкішними орнаментами як на дереві, так і на мурованих стінах із виразними рисами національної самобутності.

Петриківський розпис зародився у вигляді селянського хатнього малювання. Виникнення традиції розпису стін пов'язане з матеріалом, з якого будувало житло населення Степової частини України – глина, побілені стіни. Біле тло стіни слугувало для селянина чистим полотном, на якому розгорталася творча фантазія петриківчанина. Виникає навіть своєрідний термін «мальована хата», тобто така, яка була щедро декорована настінним розписом й вирізнялася своєю барвистістю та красою. Художні особливості петриківського малювання зумовлені погодними умовами місцевості, географічним розташуванням у Степовій зоні, рослинністю, естетичними смаками та вподобанням селян.

Упродовж століття в Україні формувалися різноманітні школи декоративного розпису, що мали власні особливі стилі його виконання.

Та все ж, в основному, подібність була у використанні здебільшого рослинних орнаментальних мотивів (квіти, стебла, плоди тощо) у їх поєднанні із зображенням тварин та людей у стилізованій формі, часто народженій фантазією народних майстрів. За збігом численних обставин найбільше й найкраще зберігся і розвинувся петриківський розпис.

Вже до початку XX сторіччя сформувалися унікальний стиль і головні композиційні різновиди петриківського розпису: окрема квітка, гілочка, букет, вазон із квітами, жанрова композиція, фриз (бігунець) і килимок.

Чарівний петриківський розпис наповнений неймовірною святковістю колориту, пластичною різноманітністю в трактуванні сюжетних мотивів. Весь малюнок розпису ніби розгорнутий на площині стіни, аркуша паперу або предмета домашнього начиння.

Дивлячись на твори народних майстрів, здається, що на них зображені звичайні квіти або ягоди. Але варто придивитися уважно, щоб зрозуміти – перед вами плід творчої фантазії художників, їхній стиль та бачення рідної природи. Твори їхні – прямий відгук на рідкісну багатство та щедрість природу. У народному мистецтві зв'язок художника і рідної землі особливо глибинний та безпосередній. Тому своєрідність української природи була і є в народній творчості джерелом безмежних варіацій форм і видів діяльності, малюнка орнаментальних узорів, кольорової палітри. Від барвистої в'язі петриківського розпису віє ароматом трав,

ягід та квітів привільних степів Придніпров'я. Поклоніння перед земним багатством, що відзначає мистецтво петриківчан, спонукає їх до створення своєрідного декоративно-художнього літопису флори та фауни Придніпров'я.

Філософія петриківського декоративного розпису базується на природоцентризмі: квітковому орнаменті місцевої флори і фауни, образно переосмисленому творчою уявою, багатою фантазією майстрів, які крізь квітку, гілочку, букет, барвистий орнамент вчать бачити Всесвіт, любити матінку-природу в розкішній купелі авторського світобачення.

Улюблений мотив українця – квітка. Це – посмішка рослини, знак її глибинної сутності, вершина щорічного циклу розвитку від зернини до плоду, що дає нове насіння. Квітування для селянина – найважливіша пора, оскільки визначає, чи зав'яжеться на квітці плід, чи зав'яне пустоцвітом. Так і в житті людини закладається «у квітучому віці» все, що треба здійснити на віку. Народна пісня порівнює дівчину і її коханого з квітами. Зів'яла квітка означає розлуку, смерть. І в цьому ж ряду знамениті Шевченкові порівняння: «Думи мої – квіти мої, діти», «моя пташко, мій маковий цвіте», «мій братику – королевий цвіте». Ось чому в селянському сприйнятті світу квітка – один з найзмістовніших символів і поетичних засобів, що відображає ці символи. Це – очі землі, проникливий погляд у бездонні небеса, чиста душа народу, який красою коронує життя.

Петриківський розпис побудований на чіткій знаковій системі, яка відображає сприйняття світу нашими далекими предками. Це знакове письмо – також філософія, що простежується у трактуванні елементів розпису. Наприклад:

дерево – це розвиток, зростання;
сосонки, ялинки – вічна молодість, здоров'я, ріст;
барвінок – молодість, здоров'я, ясність, нескореність, добра пам'ять;
«безконечник» або «бігунець» – вічність, безупинність нескінченність руху;
дубове листя – сила, міцність, довголіття;
виноград, кетяги винограду, виноградна лоза – родючість, добробут, багатство;
троянда, ружа – кохання;
біла лілія – чистота, невинність, цнотливість;
калина – дівоча врода, краса, доля, щастя;
горицвіт – чисте, шире серце;
соняшник – сонце, постійність, витривалість;
птаха – зародження життя, родючість, приплід, достаток;
голуб – мир, спокій, добро, вірне кохання;
півень – пробудження життя, світанок;
кінь – уособлення земного добробуту, життя, витривалість.

Култ природи, що існував в українців, преклоніння і обожествлення відтворилося і в народному мистецтві, особливо у застосуванні орнаментів, початки якого зафіксовані ще в палеоліті. Найпростіші орнаменти, що з'явилися в цю епоху, виконували роль оберегів, що відлякували злі сили і притягували щастя й добробут. Таке значення орнаменту в обрядовості українців існує й донині: орнаментом прикрашали й прикрашають (закриваючи від злих духів) отвори в будинку (двері,

вікна) та одязі (комір, поділ, манжети рукавів). Каллокагатія (синтез Краси і Добра) Петриківської школи у високій духовно-моральній культурі серця українського народу, у прагненні естетизувати простір свого буття, увічнити шедру красу Божого світу любов'ю до краси і добра у всіх вимірах, у всіх формах, у найрізномітніших кольорах і геометричних візерунках - утвердити в душах райський розмай [6]. «... в кожній країні є спогади раю!» - писала Леся Українка, а Тарас Шевченко закликав: «Подивіться на рай тихий, на свою Україну!».

Краса і щедрість української природи примножуються талантом майстрів та натхненням у малому пізнати велике. На цих розписах царює Квітка-Казка, буяє вічне Літо, квітує вічна Весна, розкошує вічна золота Осінь, відповідаючи на одвічне питання, адже Краса завжди була ключем у прагненні людини до щастя і благодаті.

Високомистецькі декоративні вироби різнофункціонального призначення і є зразками справжньої краси, добра, життєствердної основи для постійного подальшого розвитку, для радості та життя, згідно зі словами визначного українського філософа Григорія Сковороди, котрий, питаючи: «Для чого делаем материи вышиваных разными нитками и взору приятными цветами...», відповідав: «Для радости сердца».

Упродовж всього свого існування людство вабить таємниця Краси, залишаючись «річчю в собі», в якій ховається Таїна Життя. У прагненні до щастя краса завжди була золотим ключем до сердець людей.

Назвати всі філософсько-етичні чи естетичні кон-

цепції Краси, мабуть, неможливо, однак формулювання в Стародавній Греції органічної єдності Істини, Добра й Краси як синтезу абсолютних цінностей людства для нас видається прийнятним.

Можна в цілому говорити про Красу, прекрасне як про загальнолюдську цінність, як історичний продукт, як сферу свободи духу людини, як вузлову естетичну категорію, яка через засоби мистецтва облагороджує і звеличує людину, будить в ній бажання творити за законами Краси в ім'я безсмертя.

Споконвіку людина намагалася прикрасити свій побут, мати речі не просто потрібні та зручні, але й красиві. Петриківський розпис, завдяки своїм високим декоративним властивостям, органічно вписується і в інтер'єр сучасних будівель та приміщень як власне настінним розписом, так і використанням розписаних хахлів, картин, рушників, посуду, оздоблювальних картин.

Проведене дослідження стверджує, що петриківський декоративний розпис є невід'ємною складовою української національної культури. Його самобутність у його філософії, що базується на природоцентризмі. Мотиви петриківського розпису сягають своїм корінням у місцеву флору та фауну, в історичні традиції. У рідній природі степового Придніпров'я черпають натхнення народні майстри, у традиційному поклонінні українського народу землі-матінці і всьому прекрасному, що вона народжує.

Дана тема має глибоку дослідницьку перспективу і потребує подальшого вивчення та аналізу.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Гарькава Т. Петриківський розпис: навч. посібник / Т. Гарькава; за наук. ред. Є. А. Антоновича. – Д.: Ліра. – 116 с.
2. Захарчук-Чугай Р.В. Українське народне декоративне мистецтво: навч. посібник / Р.В. Захарчук-Чугай, Є.А. Антонович. – К.: Знання, 2012, - 342 с.
3. Кириченко М.А. Український народний декоративний розпис: навч. посібник / М.А. Кириченко. – К.: Знання-Прес, 2006. – 230 с.
4. Петриківка: Альбом репродукцій у 2 т. / редкол.: Г.Ф. Губанова та ін.; вступ. слово Л.В. Тверської. – Д.: ВАТ «Дніпрокнига», 2001. Т. 1. – 214 с.
5. Ружицкий В.А. Основы петриковской росписи / В.А. Ружицкий, А.С. Малинина. – Х.: Скорпион, 2003. – 110 с.
6. Сагач Г.М. Благословенна краса петриківського розпису / Г.М. Сагач // Таврійський вісник освіти. – 2016. - №3 (55). – С. 17 - 21.
7. Семчишин М. Тисяча років української культури / М. Семчишин. – К.: АТ «Друга рука», МП «Фенікс», 1993. – 550 с.
8. Тетяна Пата: Альбом / упоряд. та автор передм. Н.А. Глухенька. – К.: Мистецтво, 1973. – 94 с.
9. Українці: Історико-етнографічна монографія у 2 кн. / за наук. ред. А. Пономарьова. – Опішне: Укр. Народнознавство, 1999. 544 с.

REFERENCES:

1. Har'kava, T. Petrykivs'kyu rozpys [Petrikivsky]. D.: Lira. 116 (in Ukrainian).
2. Zakharchuk-Chuhay, R.V., 2012. Ukrayins'ke narodne dekoratyvne mystetstvo [Ukrainian Folk Decorative Art]. K.: Znannya. 342 (in Ukrainian).
3. Kyrychenko, M.A., 2006. Ukrayins'kyu narodnyy dekoratyvnyy rozpys [Ukrainian folk decorative painting]. K.: Zannya-Pres. 230 (in Ukrainian).
4. Hubanova, H.F., 2001. Petrykivka: Al'bom reproduksiy [Petrykivka: Album reproductions]. D.: VAT «Dniprokyha». Vol. 1. 214 (in Ukrainian).
5. Ruzhitskiy, V.A., 2003. Osnovy petrikovskoy rospisi [Fundamentals of Petrikov's painting]. H.: Skorpion. 110. (in Russian).
6. Sahach, H.M., 2016. Blahoslovenna krasya petrykivs'koho rozpysu [Blessed Beauty Petrikivsky]. Tavriys'kyu visnyk visnyk osvity 3 (55), 17 - 21 (in Ukrainian).
7. Semchishyn, M., 1993. Tysyacha rokiv ukrayins'koyi kul'tury [Thousand Years of Ukrainian culture]. K.: AT «Druha ruka», MP «Feniks». 550 (in Ukrainian).
8. Hlukhen'ka, N.A., 1973. Tetyana Pata: Al'bom [Tatiana Pat: Album]. K.: Mystetstvo. 94 (in Ukrainian).
9. Ponomar'ova, A., 1999. Ukrayintsi: Istoryko-etnografichna monohrafiya [Ukrainian: Historical and ethnographic monograph]. Opishne: Ukr. Narodoznavstvo. 544 (in Ukrainian).